

УДК 123:323.2

doi.org/10.33989/2075-1443.2019.41.172956

orcid.org/000-0002-0275-5752

Петро Кравченко, Сергій Безруков

КРАВЧЕНКО Петро Анатолійович – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії, декан факультету історії та географії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. Сфера наукових інтересів – соціальна філософія та філософія історії, проблеми сучасної політичної культури.

БЕЗРУКОВ Сергій Ігорович – аспірант кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. Сфера наукових інтересів – соціальна філософія, політична філософія.

ПРОБЛЕМА ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ ВИБОРУ В ЛІБЕРТАРІАНСЬКОМУ ПАТЕРНАЛІЗМІ

У статті розглядаються проблеми обмеження та контроль над свободою вибору в лібертаріанському патерналізмі. Ці проблеми обумовлюються запитом в сучасному українському суспільстві на такий тип відносин між державою та індивідом де держава виступає у ролі «сильного батька», «вождя», а індивід має низький рівень відповідальності і ініціативи. Окреслюється коло проблем, пов'язаних із свободою вибору в «лібертаріанському патерналізмі», розкриваються поняття «патерналізм», «лібертаріанський патерналізм», досліджено основні роботи і публікації із зазначеної проблеми.

Ключові слова: патерналізм, лібертаріанський патерналізм, поштовх, надже, архітектура вибору, свобода вибору.

Постановка проблеми. Філософія свободи і недовіра до органів державної влади, мають міцне коріння в українському менталітеті з часів козацтва. Запит на зміну діючої влади, який раз за разом проявляє українське суспільство на чергових виборах говорить про те, що ідеї лібертаріанства актуальні в українському суспільстві як ніколи. Про це говорять і ідеологи та теоретики щойно обраного Президента України Володимира Зеленського, роблячи спробу його раціонального обґрунтування. Але в сучасному українському філософському дискурсі

теоретичні засади «лібертаріанства» досліджені не повністю. Актуальність статті обумовлюється запитом в сучасному українському суспільстві на такий тип відносин між державою та індивідом де держава виступає у ролі «сильного батька», «вождя», а індивід має низький рівень відповідальності і ініціативи. Основна ідея лібертаріанського патерналізму полягає в тому, що індивід не здатен ефективно приймати рішення, і визначати в чому полягають його мета та інтереси, а також передбачає наявність того, хто знає це краще так званого «архітектору вибору». Однак, в такому випадку постає логічне питання – «Хто може знати краще за людину її справжню мету і чому цей Хтось має право визначати за людину її цілі і в такому випадку обмежувати її свободу?».

Тому, **метою даної статті** є стислий опис концепції «лібертаріанського патерналізму» та дослідження обмеження свободи вибору, яка закономірно виникає при детальному розгляді цієї концепції.

Основна частина. Поняття «патерналізм» багате відтінками й неполярними значеннями. Всі історичні епохи перебували під його впливом на суспільно-політичні процеси. З погляду патерналістської політики народ є нерозумною дитиною, і для державних мужів – «батьків», природно його опікати, контролювати, наставляти на всі випадки життя, вчити, як поводитися в державному механізмі. Прояви патерналізму спостерігаємо в усіх сферах – від надмірної батьківської опіки родинного гнізда до підкупу з певною метою громадян державою і тими, хто прагне влади.

Історія філософської думки виокремила в цьому феномені декілька етапів. На латентному (прихованому) етапі філософського осмислення виділяються та закладаються передумови формування патерналізму на родових засадах. Як тип соціальних ознак «патерналізм» бере початок з давньої філософії. Ідея держави-сім'ї наявна у Платона й Аристотеля. Вони зазначали, що держава здійснює батьківське піклування про людину та керує нею, людина підкорює свої інтереси державним. У діалозі «Держава» Платон розвиває думку про те, що держава покликана об'єднувати своїх членів на основі взаємної поваги та батьківської любові. Одними з ознак ідеальної держави є спільність майна, відсутність приватної власності та традиційної автономної родини, адже діти виховуються спільно, тобто місто-держава саме по собі виступає великою сім'єю (Платон, 1998).

Учень Платона Аристотель, писав: «...будь-яке об'єднання утворюється для певного щастя... До найбільшого і найвищого з-поміж усіх благ, власне, прямує те об'єднання, що є найголовнішим і охоплює

решту об'єднань. Саме воно називається державою або політичним об'єднанням» (Аристотель, 2000, с. 15). Держава, за словами Аристотеля, «виникла для задоволення життєвих потреб, але існує заради досягнення впорядкованого життя». Вона існує «за природою», а «людина [за своєю природою] є істота політична» (Аристотель, 2000, с. 15). Аристотель стверджував, що державна влада є продовженням і розвитком батьківської влади. Хоча Аристотель і виступає за пріоритет держави у відносинах з громадянином, але на відміну від Платона, він є противником надмірного втручання держави в життя громадян. На його думку, тотальна уніфікація всіх громадян, надмірна єдність держави веде до її розпаду (Аристотель, 2000, с. 16-17).

Найбільш відомий з античних часів прояв «патерналізму» в дії відноситься до Давнього Риму, назавжди закарбувалася в пам'яті поколінь вимога люмпен-пролетаріату до можновладців: *Panem et Circenses!* (Хліба і видовищ!). Як відомо, до люмпен-пролетаріату належали найбідніші громадяни стародавнього Риму – паразитуючі верстви суспільства, хоча певна їх частина була зайнята продуктивною працею. Вони не сплачували податків, але були потрібні і республіці, і імперії. Після військової реформи, 107 року до Різдва Христового, що провів перший консул і полководець Гай Марій, люмпени становили більшість професійного війська. Однак люмпен-пролетарі найбільше «уславилися» на виборах у період пізньої республіки – продажем своїх голосів кандидатам на крісла в народних зборах. У могутньому Римі влада була змушена рахуватися з ними. Цей прошарок населення завдяки своєму особливому, порівняно з іншими громадянами Риму, становищу мав право на безкоштовний хліб. І держава неабияк витрачалася на роздачу цій категорії громадян хліба – абсолютного прожиткового мінімуму. Не скупилася й на видовища (Газін, 2015).

З часів стародавнього Риму минули тисячоліття. Патерналізм протягом усієї історії залишався супутником життя людства. Множилися і вдосконалювалися лише його форми й прояви та номенклатура цілей. Із часом він охопив усі сфери життя. На етапі Середньовіччя, відбувається понятійно-термінологічне оформлення патерналізму, на релігійному підґрунті розробляється його дослідницька база. Представники патристики (Василь Великий, Григорій Богослов, Григорій Ниський, Аврелій Августин) запропонували ідеальну картину патерналізму, засновану на атрибутах стабільності й визначеності, забезпечених домінуючою роллю церкви як опікунського інституту суспільства. Аврелій Августин заклали основи нової християнської філософії, його творчість була середньою ланкою між філософією і мислителями Середньовіччя.

Із часом відбувається змістовна трансформація соціально-філософського розуміння патерналізму, яка розкривається в період Відродження та Нового часу (Н.Макиавеллі, Ж.Боден, Т.Гоббс, Дж.Локк). Заперечення релігійних постулатів патерналізму компенсується тим, що основний спектр патерналістських відносин переноситься у сферу взаємодії суспільно-державних утворень.

Англійський політичний філософ Томас Гоббс – теоретик природного права, на початку Англійської революції XVII ст. виступив захисником королівської влади. Після закінчення громадянської війни в Англії опублікував свій основний твір «Левіафан, або Матерія, форма і влада держави церковної і громадянської» (1651р.) (Гоббс, 2000). Гоббс став апологетом патерналістських відносин між державою та громадянами, пояснюючи необхідність абсолютної та непохитної влади монарха як протидію «війні всіх проти всіх». Крім того, що «суверен має право застосовувати все, що він вважає за потрібне з метою збереження миру і безпеки шляхом запобігання розбратам усередині і нападам іззовні» (Гоббс, 2000, с. 191). Отже, політико-правовий ідеал Гоббса – громадянське суспільство, що охороняється авторитарною владою, з «необмеженою» владою суверена і правами підданих. Його звеличування держави – Левіафана, правопорядку – не гімн тоталітаризму, а права альтернатива громадянській війні, війні «всіх проти всіх», безсиллю влади. Не випадково Гоббс повернувся в Англію в 1651 року, визнавши протекторат Кромвеля, і був з повагою прийнятий останнім. Філософія права і держави Т. Гоббса носить яскраво виражений етатистський характер, тобто визнається активна участь держави в житті суспільства.

Мислитель аргументовано доводить легітимність абсолютної влади та необхідність їй безумовно підпорядковуватись (Гоббс, 2000, с. 223). У філософії патерналізм часто розглядається як протилежність ідеології лібералізму і філософії свободи. Ця концепція бере початок від І. Канта, Дж. С. Мілля, І. Берліна. Тому, розгорнуту критику патерналізму в політиці, а саме поглядам Т.Гоббса, пізніше дав І. Кант, протиставляючи патерналістській системі режим громадянських взаємин держави і суспільства, за якими влада та індивід, держава і суспільство є рівними суб'єктами права, а народ володіє всією повнотою суверенітету виступаючи джерелом законодавства і права. Роздумуючи про відношення теорії до практики в державному праві, Кант підкреслював, що люди на основі договору, об'єднуються в суспільство (*pactum sociale*), договір громадянського устрою (*pactum unionis civilis*), що є договір особливого роду, бо принцип його заключення суттєво відрізняється від усіх інших

договорів. Люди не можуть обійтися без взаємного впливу один на одного, а таке об'єднання буває тільки в суспільстві (Кант, 1965, с. 77-98).

Із позиції І. Канта, патерналізм є неетичним, оскільки втручання в дії та думки людини порушують її право на «рівну гідність» та роблять її у цих стосунках «засобом», а не «метою» (Кант, 1965, с. 285). На противагу патерналізму демократична правова держава припускає його договірні відносини з громадянським суспільством. Простір політичної свободи при цьому полягає в дозволі «робити все, що не заборонено законодавством». Таким чином, І. Кант одним із перших протиставив ідеї патерналізму ідеям свободи та суверенітету громадян, акцентуючи на негативній природі патерналістської політики.

На цьому ми залишаємо короткий історико-філософський екскурс і перейдемо до аналізу самого поняття «патерналізм».

Поняття «патерналізм» набуло поширення у другій половині ХХ ст. у зв'язку з розширенням соціальних функцій держави в суспільствах розвинутих демократій (Шушкова, 2004, с. 7). Термін «патерналізм» має латинське походження – «патер» означає «батько». У широкому розумінні патерналізм характеризує відносини в соціумі, всередині яких індивід або організація, державний орган який домінує, формує такий тип відносин, який передбачає опіку і контроль над субдомінантними особами. Поняття «патерналізм» має широкий характер, термін застосовується в філософії, економіці, політології, соціології, правознавстві та інших науках. Трактуювання поняття «патерналізму» відрізняються в залежності від сфери застосування. У сучасній українській мові термін патерналізм тлумачиться як «заступництво старшого над молодшим, підопічним», як «протекціоністське відношення держави до своїх громадян» (Буссел, 2009, с. 887). Українська дослідниця О. Кочнова визначає патерналізм як «субінститут благодійності, функцію якого може виконувати як держава, так і громадські організації, опікуючись представниками соціально незахищених верств суспільства» (Кочнова, 2009, с. 53).

Схожі визначення поняття «патерналізм» знаходимо в англійській, німецькій, російській лінгвістичній літературі. Оксфордський соціологічний словник, трактує термін «патерналізм» у більш загальному вигляді, а саме як «соціальні відносини, всередині яких партнер що домінує, присвоює собі певні установки та набори практик, які передбачають опіку над його підлеглими» (Шушкова, 2004, с. 481).

«Стенфордська філософська енциклопедія» тлумачить патерналізм, як «Норми і правила, прийняті державою, або її конкретні дії які можуть вчинятися з різною метою та обґрунтовуватись різними причинами (Тараненко, 2018, с. 61). Подібне тлумачення терміну «патер-

налізм» знаходимо і в російській лінгвістичній літературі. Зокрема, «Великий юридичний енциклопедичний словник» тлумачить патерналізм як «переконання в тому, що держава повинна піклуватися про своїх громадян, забезпечувати задоволення їхніх потреб» (Барікин, 2003, с. 429). У російському «Сучасному економічному словнику» патерналізм тлумачиться як «покровительське ставлення держави до своїх громадян; переконання в тому, що держава, уряд зобов'язані піклуватися про громадян, забезпечувати задоволення їхніх потреб за державний рахунок, брати на себе всі турботи про громадян» (Райзберг, 1999, с. 287). Подібним чином, а саме як «опіка держави над своїми громадянами», патерналізм тлумачиться і у німецьких тлумачних словниках (Тараненко, 2018, с. 62).

Філософський підхід до вивчення патерналізму націлений на дослідження його генезису, ролі у владних відносинах, значення в суспільно-історичному розвитку. Слід зазначити, що в західному суспільствознавстві значний внесок у вивчення патерналізму як соціального явища зробили саме соціальні філософи: концепція «м'якого» патерналізму Дж. Файнберга, «твердого» патерналізму Д. Скоція (Scoccia), легального патерналізму Дж. Дворкіна (Dworkin), концепція протиставлення патерналізму особистісній автономії А. Шерлетікса (Szerletics), концепція Р. Арнесона (Arneson) про застосування патерналізму у випадку ірраціональних дій індивіда, що є неусвідомленими і суперечать його цінностям (Arneson) та ін.

Таким чином, класичний образ патерналізму це – відносини між дорослими і дітьми, коли заради блага дітей батьки вдаються до різного роду обмеження дій, що обмежують свободу дитини. Ларс Фр. Г. Свендсен у роботі «Філософія свободи», досліджуючи багатовимірне філософське явище «свобода» ставить питання: «Що потрібно людині, щоб почуватися вільною? Яке суспільство ми маємо розбудовувати, щоб його можна було назвати вільним? Які загрози чекають на свободу в сучасному суспільстві? Чи має свобода зазнавати певних обмежень?». Свендсен визначає поняття «патерналізм», як «утручання, метою якого є забезпечити діяльність людей відповідно до того, що за визначенням інших повинно бути їхнім власним обізнаним інтересом» (Свендсен, 2016, с. 231). Далі, Ларс Фр. Г. Свендсен зазначає, що патерналізм представлений у різних варіантах, але всі вони мають спільну рису-відкидання права свободи на самовизначення через переконання, що людина не в змозі діяти відповідно до її найкращих інтересів. Він вважає, що проблемою патерналізму є заперечення людського у людині, притаманна їй здатність контролювати й формувати власне життя незалежно від того,

добре чи погано вона це робить. Патерналісти вважають, що «людей треба звільнити від вироблення здатності до самоконтролю та розсудливості, за допомогою таких обмежень вдається досягнути справжньої позитивної свободи, тому що, тільки тоді люди вільні бути саме такими, якими вони раціонально повинні бути згідно з поглядами патерналіста» (Свендсен, 2016, с. 231).

Ісайя Берлін пише, що «патерналізм трактує людину так, ніби вона є не вільною, а навпаки людським матеріалом, що його я, доброзичливий реформатор, можу формувати відповідно до моїх власних (а не чийось інших) вільно обраних цілей. Патерналізм є деспотичним, тому що він порушує моє розуміння себе, як людини, яка сповнена рішучості формувати власне життя відповідно до моїх власних (не обов'язково раціональних або доброзичливих) цілей яка передусім має право, щоб інші визнавали її такою, яка вона є» (Свендсен, 2016, с. 232). Крім того, у філософії патерналізм часто розглядається як протилежність ідеології лібералізму і філософії свободи.

Патерналізм має різні форми, зазначає Ларс Фр. Г. Свендсен спираючись на Стенфордську Енциклопедію філософії (Свендсен, 2016, с. 234). Між формами патерналізму існують відмінності, які часто можна згрупувати у пари протилежностей. Розглянемо стисло найважливіші з них.

Жорсткий і м'який патерналізм. М'який патерналізм, означає існування приводу завадити комусь здійснити вимушені дії, які можуть бути шкідливими для неї, або завадити їх здійсненню на тимчасовий період, доки не буде досліджено, чи той хтось діє добровільно. Відомий приклад цієї форми патерналізму описав Джон Стюарт Мілль: якщо «людина намагається перейти міст, який вважається небезпечним, і не вдається їй про це попередити, хтось інший має право зупинити цю людину, оскільки можна припустити, що вона не бажала наражати себе на таку небезпеку» (Свендсен, 2016, с. 233). Якщо після попередження щодо безпеки особа однаково хоче перейти через міст, потрібно їй це дозволити. Жорсткий патерналізм на протигагу не вагається вирішувати, добровільною чи ні є така дія, а винятково оцінює, чи сприятиме таке втручання добробуту, щастю, інтересам, цінностям особи, тощо. Якщо особа вибирає субоптимальний альтернативний варіант, тоді жорсткий патерналіст може законно втрутитися, щоб забезпечити їй найкращий із можливих результат.

Слабкий і сильний патерналізм. Слабкий патерналіст вважає втручання легітимним, якщо воно здійснюється для того, щоб впевнитись у тому, що особа обере відповідні для досягнення власних цілей

засоби. Якщо особа надає особистій безпеці важливішого за почуття свободи значення, буде доцільно втрутитися у випадку, коли ця особа не одягає велосипедний шолом. Якщо, навпаки, для особи важливішим є відчуття свободи, то патерналіст просто дозволить їй їхати без шолома. Отже, прихильник слабого патерналізму турбується винятково про засоби, що їх використовує особа для досягнення своїх цілей, тоді як визначення самих цілей цілком залишається на розсуд особи. Слабкий патерналізм є нейтральним до бажань, а сильний – орієнтується на них.

Широкий і вузький патерналізм. Широкий патерналіст має стосунк до всіх джерел патерналістського втручання, незалежно від того, чи йдеться про державну владу, релігійні спільноти, інших осіб або тому подібне. Вузький патерналіст винятково зосереджується на втручаннях із боку державних органів.

Соціальний патерналізм. Цей термін не такий загальноживаний; в одному з його значень йдеться про «соціальне» як протилежність «державному», тобто це такий вид патерналізму, який бере початок із соціального середовища індивіда, наприклад членів сім'ї чи релігійної спільноти, а не від органів державної влади. Під соціальним патерналізмом у цьому випадку мають на увазі недержавні аспекти патерналізму. Дехто послуговується категорією «соціальний патерналізм» у тому розумінні, що «право особи на самовизначення відхиляється заради інших людей, а не самої людини» (Свендсен, 2016, с. 234). Свендсен бачить тут помилку класифікації, оскільки патерналістське втручання за визначенням мусить засновуватися з огляду на саму людину. Якщо втручання здійснюється з огляду на благополуччя інших, то йдеться не про патерналізм, а про звичайний примус. Утім, зрозуміло, що патерналістське втручання може бути обґрунтованим і з огляду на саму особу, і заради інших, але саме фокус на особі визначає, чи йдеться саме про патерналізм.

Лібертаріанський патерналізм Річарда Талера і Каса Санстейна жваво обговорюється в останні роки. Перші спроби описати теорію знаходимо у статтях «Лібертаріанський патерналізм» (2003) і «Лібертаріанський патерналізм – не оксюморон» (2003). Більш детально теорія описана в книзі «Поштовх ліктем» (Nudge, 2008), українське видання побачило світ під назвою «Поштовх» у 2017 році (Талер, Санстейн, 2017). Річард Талер та Кас Санстейн зазначають, що «приймати рішення – це наче шукати потрібні двері у закручених коридорах багатоповерхового будинку, тому й не дивно, що ми часто опиняємось не там, де хотіли б». Для вирішення проблеми вибору, Талер і Санстейн вводять термін Nudge, що переводиться з англійської як «поштовх

ліктем». *М'який спосіб вплинути на вибір індивіда, без використання заборон та наказів, вони назвали – лібертаріанський патерналізм.* Обидва слова у словосполученні важко сприймаються на широкий загал і викликають багато питань. Не будемо забувати, що в американській культурі і філософській думці поняття «патерналізм» заперечує саму «американську мрію» як таку, бо вона ґрунтується виключно на свободі, вірі індивіда в себе та свої сили і мінімальну залежність від держави та державних інститутів. Використовуючи термін «лібертаріанський» для відтінювання, або пом'якшення терміну, вони прагнуть розширити його та залишити можливість індивіду для свободи вибору.

За словами Мілтона Фрідмана, «лібертаріанські патерналісти наполягають на тому, що люди повинні мати свободу вибору» (Scoccia, 2012, с. 13). Основне завдання яке ставлять перед собою Талер і Санстейн це розробка інструментів впливу, які би не обмежували свободу вибору, водночас підвищуючи ефективність і безпеку людей. Лібертаріанський патерналізм є відносно слабким, м'яким і ненав'язливим типом патерналізму, бо вибір не блокується, не приховується і надто не обтяжується. «Якщо люди бажають курити цигарки, об'їдатися цукерками, обирати непридатний план охорони здоров'я або не здатні відкласти гроші на пенсію, лібертаріанські патерналісти не примушуватимуть їх чинити навпаки, навіть не заважатимуть їм» (Scoccia, 2012, с. 14).

Патерналістська складова визнає законним намагання архітекторів вибору (за авторами це ті особи, які відповідають за організацію контексту, в якому люди прийматимуть рішення) впливати на поведінку людей таким чином, щоб оздоровити їх, подовжити й поліпшити їхнє життя. Вони виступають за обережні зусилля з боку приватних інститутів та уряду спрямовувати вибір людей у напрямках, здатних покращити їхнє життя. «Політика є патерналістською, якщо вона намагається впливати на вибір таким чином, що це дасть користь тим, хто вибирає, і саме таку, якої вони прагнуть» (Scoccia, 2012, с. 13). Рекомендований підхід Талера і Санстейна є патерналістським, бо приватні чи державні архітектори вибору не просто відстежують або втілюють гаданий вибір людини. Вони обережно намагаються спрямувати людей у напрямках, котрі здатні поліпшити їхнє життя. Вони підштовхують.

Розглядаючи «лібертаріанський патерналізм» Талера та Санстейна, Свендсен зазначає, що у ліберальній традиції завжди були антипатерналісти, незважаючи на розуміння того, що ми люди, не завжди знаємо, що для нас є кращим, і дуже рідко керуємося раціональними доводами і часто даємо волю емоціям. Як зазначає Гайск у «Конституції свободи», «усі політичні теорії за вихідний пункт беруть при-

пущення значної необізнаності більшості людей, проте він додає, що ті хто виступають за справжню свободу, відрізняються від інших тим, що до необізнаних вони включають і себе, і наймудріших» (Свендсен, 2016, с. 239). Слабкість теорії лібертаріанського патерналізму Талера та Санстейна полягає в тому, що їй бракує наукової дискусії і глибокого дослідження. Лібертаріанський патерналізм широке поняття, архітектори вибору можуть використовувати як державні так і не державні інструменти впливу, але у працях Талера та Санстейна в основному розглядаються можливості державного регулювання.

Талер та Санстейн являють архітекторів із повноваженнями формувати вибір соціуму – погано поінформованого, не здатного адекватно сприймати реальність під впливом емоцій, однак, вони описують систему в якій відсутній зворотний зв'язок. У теорії є слабе місце, а саме незрозуміло, чому «архітектори» мають право визначати кращі рішення на користь звичайних людей, чи не являється це в такому випадку обмеженням свободи? Талер і Санстейн конкретної відповіді на це питання не дають і пропонують «архітекторам вибору» покладатися на самоаналіз, а також пропонують використовувати засоби соціальних наук для пошуку оптимального варіанту. У цьому і полягає основна проблема лібертаріанського патерналізму, він обмежує свободу вибору людей не на підставі рішень людей, а на підставі умовиводів «архітекторів вибору».

Лібертаріанський патерналізм, може позбуватися обмежень свободи вибору у випадках коли індивід сам проявляє ініціативу до контролю над своїми діями, наприклад, хоче зайнятися спортом, або хоче заощадити кошти, але має проблеми з мотивацією та дисципліною.

Підсумовуючи, можна зробити **висновок**, що дослідники лібертаріанського патерналізму, намагалися вписати його у ліберально-демократичні умови сучасності й визначали його як тип соціальних відносин, що не несе загрози тотального обмеження свободи індивіда, а обмежує лише ті його дії, які можуть нашкодити йому або іншим. Однак, навіть при наблизеному розгляді цієї теми стає зрозуміло, що теорія має ряд проблем, адже її мета є добродійною, а засоби — приємними і ведуть до обмеження свободи вибору.

Список використаних джерел

- Аристотель. Політика / пер. з давньогрець. та передмова О. Кислюка. Київ: Основи, 2000. 239 с.
- Барикін А. Б. Большой юридический энциклопедический словарь. Москва : Книжный мир, 2003. 429 с.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови: [250 000 сл. та словосполучень з дод. та доп.] / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 887 с.

-
- Газін В. Патерналізм: від люмпенів Риму до електорату України. Полтавська думка, №47 (1096) 19 листопада, 2015.
- Гоббс Т. Левіафан або суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної. Київ: Дух і Літера. 2000. 606 с.
- Кант И. О поговорке «Может быть, это и верно в теории, но не годится для практики». Соч. в 6 томах. Т.4, част.2. Москва: Мысль. 1965. 478 с.
- Кочнова О. А. Патерналізм як субінститут благодійності. *Вісник СевНТУ. Філософія. Вип. 94* : зб. наук. пр. Севастополь : Вид-во СевНТУ, 2009. С. 52-55.
- Платон. Государство. Законы. Политик. Москва: Мысль. 1998. 798 с.
- Райзберг Б. А., Лозовський Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. 2-е изд., испр. Москва : ИНФРА-М, 1999. 287 с.
- Свендсен Л. Фр. Г. Філософія свободи : пер. з норвезьк. Львів : Видавництво Анетти Антоненко ; Київ : Ніка-Центр, 2016. 336 с.
- Талер Р., Санстейн К. Поштовх. Як допомогти людям зробити правильний вибір / пер. з англ. Ольга Захарченко. Київ : Наш формат, 2017. 312 с.
- Тараненко К. Ю. Податково-правовий патерналізм: правова сутність та форми прояву : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 248 с.
- Шушкова Н. В. Патерналізм як соціальний інститут в переходному обществe : автореф. дис. ... канд. социолог. наук : 22.00.04. Пермь, 2004. 28 с. URL: http://culturalstudy.pstu.ru/Def_Info/Sociology_03.pdf
- Arneson R. J. Joel Feinberg and the Justification of Hard Paternalism. URL: <http://philosophyfaculty.ucsd.edu/faculty/rarneson/feinberghardpaternalismArnesonmorevised.pdf>
- Dworkin G. Paternalism. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. URL: <http://plato.stanford.edu/entries/paternalism>
- Scoccia D. The Right to Autonomy and the Justification of Hard Paternalism. 2012. URL: <http://www.nmsu.edu/~philos/documents/rt-to-auto-and-just-of-hp.pdf>
- Szerletics A. Paternalism URL: <http://autonomy.essex.ac.uk/paternalism-2>

References

- Arystotel. Polityka / per. z davnohrets. ta peredmovia O. Kysliuka. Kyiv: Osnovy, 2000. 239 s.
- Arneson, R. J. *Joel Feinberg and the Justification of Hard Paternalism*. Retrieved from <http://philosophyfaculty.ucsd.edu/faculty/rarneson/feinberghardpaternalismArnesonmorevised.pdf>
- Barikin, A. B. (2003). *Bolshoi iuridicheskii entsiklopedicheskii slovar [Large legal encyclopedic dictionary]*. Moskva: Knizhnyi mir [in Russian].
- Busel, V. T. (Ed). (2009). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi moyi [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]*. Kyiv; Irpin: VTF "Perun" [in Ukrainian].
- Hazin V. Paternalizm: vid liumpeniv Rymu do elektoratu Ukrainy. Poltavaska dumka, №47 (1096) 19 lystopada, 2015.
- Hobbs T. Leviafan abo sut, budova i povnovazhennia derzhavy tserkovnoi ta tsyvilnoi. Kyiv: Dukh i Litera. 2000. 606 s.

-
- Dworkin, G. Paternalism. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrieved from <http://plato.stanford.edu/entries/paternalism>
- Kant I. O pogovorke «Mozhet byt, eto i verno v teorii, no ne goditsia dlia praktiki». Soch. v 6 tomakh. T.4, chast.2. Moskva: Mysl. 1965. 478 s.
- Kochnova, O. A. (2009). Paternalizm kak substitut blagotvoritelnosti [Paternalism as a substitute for philanthropy]. *Visnyk SevNTU. Filosofija [Announcer of Sevastopol national technical universiteta. Philosophy]*, 94, 52-55 [in Russian].
- Platon. Gosudarstvo. Zakony. Politik. Moskva: Mysl. 1998. 798 s.
- Raizberg, B. A., Lozovskii, L. Sh., & Starodubtceva, E. B. (1999). *Sovremennyi ekonomicheskii slovar [Modern economical dictionary]*. Moskva: INFRA-M. [in Russian].
- Scoccia, D. (2012). *The Right to Autonomy and the Justification of Hard Paternalism*. Retrieved from <http://www.nmsu.edu/~philos/documents/rt-to-auto-and-just-of-hp.pdf>
- Shushkova, N. V. (2004). *Paternalizm kak sotcialnyi institut v perekhodnom obshchestve* [Paternalism as a social institution in a transitional society] (Extended abstract of PhD dissertation). Perm. Retrieved from http://culturalstudy.pstu.ru/Def_Info/Sociology_03.pdf [in Russian].
- Svendsen, L. Fr. H. (2016). *Filosofia svobody [A philosophy of freedom]*. Lviv: Vydavnytstvo Anetty Antonenko ; Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].
- Szerletics, A. *Paternalism*. Retrieved from <http://autonomy.essex.ac.uk/paternalism-2>
- Taler, R., Sanstein, K. & Zakharchenko, O. (Trans.). (2017). *Poshtovkh. Yak dopomohy liudiam zrobyty pravylnyi vybir [Nudge. How to help people make the right choice]*. Kyiv: Nash format [in Ukrainian].
- Taranenko, K. Yu. (2018). *Podatkovo-pravovyi paternalizm: pravova sutnist ta formy proiavu [Tax legal paternalism: the legal essence and forms of manifestation]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

Kravchenko P.A., Bezrukov S.I.
**THE PROBLEM OF LIMITATION OF FREEDOM
OF CHOICE IN LIBERTARIAN PATERNALISM**

The article deals with the problems of restriction and control over freedom of choice in libertarian paternalism. The relevance of the article is determined by the request in modern Ukrainian society for this type of relationship between the state and the individual where the state acts as a “strong father”, “leader” and the individual has a low level of responsibility and initiative. The purpose of the study is to determine the range of problems related to the freedom of choice in “libertarian paternalism”. The article reveals the concept of “paternalism”, “libertarian paternalism”, explores the main work and publications on this issue.

The author aims to describe the concept of “libertarian paternalism” and explore the problem of restricting freedom of choice, which naturally arises upon a detailed review of this concept. The basic idea of libertarian paternalism is that the individual is not able to effectively make decisions and determine what his purpose and interests

are, and implies the presence of someone who knows this better than the so-called “architect of choice”. However, in this case a logical question arises - “Who can know better than a man himself his true goals and why does this Someone have the right to determine his goals for a person and in this case restrict his freedom?”

The philosophy of freedom and distrust towards state authorities has strong roots in the Ukrainian mentality since the times of the Cossacks. The request for a change of acting power, which once again shows Ukrainian society at the next elections, suggests that the ideas of libertarianism are more relevant in Ukrainian society than ever, but in the modern Ukrainian philosophical discourse the theoretical foundations of “libertarianism” are not fully explored. The urgency of the article is conditioned by a request in modern Ukrainian society on this type of relationship between the state and the individual where the state acts as a “strong father”, “leader”, and the individual has a low level of responsibility and initiative. The weakness of the theory of libertarian paternalism lies in the fact that it lacks a scientific discussion and in-depth study. Libertarian Paternalism is broadly understood, architects of choice can use both state and non-state instruments of influence, but in the works of Thaler and Sunstein, the possibilities of state regulation are largely ignored.

Thaler and Sunstein imagine architects with the power to shape a social choice - poorly informed, unable to adequately perceive reality under the influence of emotions, however, they describe a system in which there is no feedback. This is the main problem of libertarian paternalism, it restricts the freedom of people’s choice not on the basis of people’s decisions, but on the basis of the inference of “architects of choice.”

Libertarian paternalism may get rid of the limits of freedom of choice in cases where the individual himself has an initiative to control his actions.

Key words: *paternalism; libertarian paternalism; nudge; architecture of choice; freedom of choice.*